

Juszkán P. Petra
Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Alapképzéses egyetemi hallgató
petra.juszkán@gmail.com
0009-0009-4147-0459

UDK: 81'23
811.163.41'373:159.92
811.511.141'373:159.92
doi: 10.19090/zjik.2025.15.55-71
originalni naučni rad

SZÓASSZOCIÁCIÓ: AZ ANYANYELV ÉS A KÖRNYEZETNYELV STÁTUSZA A MENTÁLIS LEXIKONBAN¹

REZÜMÉ: A szókincs nagyságának felmérése évszázadok óta aktuális téma, főként a pszicholingvisztika területén. Korábbi kutatások leginkább az anyanyelv-elsajátítás folyamatával foglalkoztak, valamint annak a fejlődése során bekövetkező változásait vizsgálták. Mindehhez a szóasszociációs vizsgálati módszert alkalmazták. A tanulmány célja e szempontból a környezetnyelv mentális lexikonban való státuszának meghatározása az anyanyelv viszonylatában, továbbá a kutatás keretében felbukkanó hasonlóságok és/vagy különbségek ismertetése kiegyensúlyozott kétnyelvű (a magyar és szerbet azonosan beszélő) alanyok és magyar domináns alanyok között. A tanulmány egy kísérletre épül, melynek keretében a kutatási alanyok felváltva magyar (anyanyelvi) és szerb (környezetnyelvi) kivetített szavakat láttak, majd az azokra bennük keletkező asszociációkat lejegyezték. A kísérlet első fázisában szereplő magyar és szerb szavaknak a második fázisban a szerb, illetve magyar fordításukat vetítettük ki, így ugyanazokra a fogalmakra gyűjtöttünk asszociációkat mindkét nyelven. Abból az alapfeltételezésből indultunk ki, hogy a Vajdaság észak- és délkeleti területein a szerbül lejegyzett asszociációk száma több lesz, mint az észak- és délnyugati részekén élő magyar anyanyelvű diákok esetében, ugyanis a Bánságnak (Bánát) a magyar határhoz közelebb eső részén kisebb a magyar közösség és erősebb a szerb nyelvi dominancia, míg Bácskában, a Vajdaság Duna és Tisza menti részén nagyobb arányú és kifejezettebben magyar nyelvű közösségek élnek.

Kulcsszavak: anyanyelv, környezetnyelv, mentális lexikon, kétnyelvűség, szóasszociáció

---

¹ A jelen kutatás bemutatásra került a 22. *Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián* (2023. nov. 25.), valamint a 37. *Országos Tudományos Diákköri Konferencián* (2025. ápr. 16.). Témavezető: Dr. Pápista Zsolt.

1. A DOLGOZAT TÁRGYA

A Vajdaságban a szerb mint hivatalos nyelv erősebb befolyást gyakorol azon magyarok anyanyelvére, akik szórványban élnek, mint akik homogén magyarlakta területeken élnek.

A dolgozat célja, hogy megvizsgálja a környezetnyelv státuszát a szóasszociáció során az anyanyelv viszonylatában. A kutatás bemutatja emellett a kiegyensúlyozott kétnyelvű és egyenlőtlen kétnyelvű alanyok közötti hasonlóságokat és/vagy különbségeket, valamint figyelembe veszi a korral, nemmel és földrajzi elhelyezkedéssel kapcsolatos változókat. A tanulmány elsősorban azok számára lehet hasznos, akik érdeklődnek a kisebbségi nyelvi kompetenciák iránt, valamint azoknak, akik a többnyelvűséggel kapcsolatba hozható kognitív készségek iránt érdeklődnek.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

A nyelvelsajátításban kiemelkedő fontossággal bír a szavaink raktára, azaz a mentális lexikon (Navracics 2010: 57). A kétnyelvűek mentális lexikona bonyolultabb, mint az egynyelvűeké. Befolyásolja, hogy hogyan tanuljuk meg a nyelvet, emellett a két nyelv tárolását és kapcsolatát az input mennyisége határozza meg. Elsősorban érdemes megemlíteni, hogy a fogalmi tárolás akár az első, akár a második nyelvvel áll kapcsolatban, az első nyelvvel ez a kapcsolat erősebb a második nyelvhez viszonyítva. Így a második nyelv lexikona szorosan kötődik az első nyelvhez, majd ezen keresztül jut el a fogalmi reprezentációhoz (vö. Kroll & Steward 1994: 149–174, idézi Navracics 2018: 16). Amennyiben a kétnyelvű a második nyelvet gyakrabban használja, dominánsabbá válik, így erősebb közvetlen kapcsolat jön létre a fogalmakkal (Heredia 1996). Minél jobban megtanulja a kétnyelvű a második nyelvet, annál kevésbé kell az első nyelvet használnia ahhoz, hogy gyorsan megtalálja a szó és a jelentés közötti kapcsolatot. A szavak tárolását viszont befolyásolja azok elsajátításának módja. Ez a folyamat határozza meg, hogy egy bizonyos kommunikációs helyzetben mely szavakat, avagy mely nyelv szavait használja a kétnyelvű (Volterra & Taeschner 1978: 311–326, idézi Navracics 2018: 10). Navracics a következőt írja *A kétnyelvű mentális lexikon* című könyvében:

Az egyre hosszabb, egynyelvű környezetben eltöltött idő alaposan átformálja a mentális lexikon összetételét. Amennyiben kiegyensúlyozottan használja az egyén mindkét nyelvét, a szemantikai tartalom nyelvtől függetlenül aktiválódik (Navracics 2007: 14).

A Vajdaságban élő magyar ajkú általános és középiskolás diákok tömbben, illetve szórványban élő nyelvi kisebbséghez tartoznak, ahol míg az első esetben kevesebb, addig az utóbbiban több szerb környezetnyelvi inputnak vannak kitéve (Andrić 2009: 39, 2012: 69).

Míg az egynyelvűeknél egyértelmű, hogy mi az anyanyelvük², a kétnyelvűeknél előfordulhat, hogy erre a kérdésre nem egyszerű válaszolni. Egyes nyelvészek szerint kétnyelvű az, aki legalább egy készséget elsajátít a négy közül – beszéd, írás, olvasás és hallás utáni értés (Macnamara 1967). Eszerint az is kétnyelvűnek számít, aki egy írott nyelvet passzívan megért. Mások viszont úgy gondolják, hogy csak az kétnyelvű, aki anyanyelvi szinten tudja az előbb említett készségeket (Bloomfield 1933: 56). Ez a magyarázat túl szigorú, mert ritka az a képesség, hogy valaki két nyelvet egyforma szinten beszéljen. Ez egy tévhit is egyben, mert az a nyelv, amelyet többet használunk, mindig dominánsabb. Mások azt állítják, hogy az a személy kétnyelvű, akinek a mindennapi életben szüksége van mindkét nyelv rendszeres használatára (Grosjean 1989, 2008).

Esetünkben magyar családokból származó diákok az alanyok, akik magyar tannyelvű általános és középiskolai oktatásban vesznek részt. A Vajdaságban ez azt jelenti, hogy magyar az anyanyelvük³. Bloomfield definíciója óta vannak újabb felfogások, miszerint „két nyelv váltakozó használatának gyakorlatát bilingvizmusnak, az érintett személyeket pedig bilingválisnak nevezzük” (Weinreich 1968: 1)⁴, avagy „a kétnyelvűséget úgy tekintjük, mint két vagy több nyelv váltakozó használatát ugyanazon egyén által” (Mackey 1970: 555)⁵. Ezek a felfogások (vö. Hoffmann 1991: 15–16) azonban annyira sok variációt engednek meg a kétnyelvűség meghatározásában, hogy a mi esetünkben ezek voltaképpen használhatatlanok. Bár Bloomfield definíciója a kétnyelvűségről régi és mára vitatottá vált, kutatásunkban mégis használhatóbbnak találjuk, amennyiben a kiegyensúlyozott kétnyelvűek kategóriájára szűkítjük. Ha a környezetnyelv ugyanolyan szinten van, mint az anyanyelv, akkor kiegyensúlyozott kétnyelvű alanyokról van szó, akiknél statisztikai hatások mutathatók ki. Ez a

² A szociolingvisztikai kutatások alapján az anyanyelv lehet több nyelv is felváltva, attól függően, hogy az adott nyelv megfelel-e a következő szempontoknak: 1. az elsőként elsajátított nyelv, 2. az a nyelv, amellyel a beszélő mint anyanyelvével azonosul, illetve amelynek anyanyelvi beszélőjeként mások azonosítják, 3. a legjobban ismert nyelv, 4. a legtöbbször használt nyelv (Göncz 2004: 29, vö. Kontra 2021: 23).

³ Akadnak természetesen kivételek, de a többséget mégis magyar ajkúak teszik ki.

⁴ „The practice of alternately using two languages will be called BILINGUALISM, and the persons involved, BILINGUAL” (Fordította angolról magyarra: J. P.).

⁵ „We shall consider bilingualism as the alternate use of two or more languages by the same individual” (Fordította angolról magyarra: J. P.).

megközelítés megőrzi a különböző nyelvtípusok (anyanyelv, környezetnyelv) közötti eltérések kimutathatóságát, amit korábbi kutatásunkban is bemutattunk (Juszkán 2023).

A kétnyelvűvé válásnak több változata van (Skutnabb-Kangas 1984: 27–28). Az egyik közülük a nyelvi kisebbségekhez való tartozás.

A kétnyelvű környezetben felnövő gyermekek alapvetően kétféleképpen válhatnak kétnyelvűvé. Az egyik tipikus eset a nyelvi kisebbségi területen figyelhető meg, ahol a szülők anyanyelve eltér a többségi társadalom nyelvétől. Otthon a kisebbségi nyelvet használják, de az utcán, az intézményekben a többségi nyelv használata a jellemző. [...] Az ilyen módon kétnyelvűvé vált emberek Weinreich (1968: 9) szerint összetetten tárolják a két nyelvüket. Az összetett kétnyelvűekre jellemző, hogy legalább két jelölő van minden egyes jelölthöz, számukra a fogalmi leképezés a fontos, nem a nyelvi megjelenítés (Navracsecs 2010: 59).

Ebben az esetben a Vajdaságban kisebbségben élő magyarokat is példaként említhetjük, hiszen ez az élethelyzet rájuk is érvényes, mégpedig a környezetnyelv hatása miatt.

A környezetnyelv az a nyelv, melyet a nyelvi kisebbséghez tartozók környezetében használnak a többségiek. A vajdasági magyarok esetében a környezetnyelv a szerb nyelv, amely egyben az államnyelv is. Ez a törvényhozás, a hivatalos ügyek nyelve, valamint az oktatás nyelve a legtöbb iskolában. A magyarok anyanyelvére ez a nyelv kihatással van akkor is, ha azt nem igazán beszélik, mivel kifejezéseket vesznek át belőle. Ez a domináns nyelv elsősorban lexikai szinten hat a magyar nyelvre, de emellett mondattani és hangtani változások is előfordulhatnak a kontaktushatás miatt.

Természetes jelenség, hogy az együtt élő és használt nyelvek kölcsönösen befolyásolják egymást a Vajdaságban: míg a homogén magyarlakta területeken a magyar van kihatással a szerbek nyelvére, úgy vagy még nagyobb mértékben van a szerb nyelv a magyarra kihatással a jóformán csak szerb lakta területeken (Halupka Rešetar 2016).

Ebben a tanulmányban arra keressük a választ, hogy a vajdasági magyar adatközlők melyik nyelven generálnak könnyebben asszociációkat – az anyanyelven vagy a környezetnyelven –, és ezt különböző egyéb tényezők fényében vizsgáljuk (nem, kor, iskola, állandó lakhely, nyelvtudás szintje).

A szóasszociációs vizsgálati módszert temérdek kutató használta fel munkásságában, Platónótól és Arisztoteléstől egészen napjainkig (Kovács 2013: 34–41). Az ilyen típusú vizsgálat célja az lenne, hogy feltárja a mentális lexikon struktúráját, működését, és választ adjon azokra a kérdésekre, hogyan szerveződnek és aktiválódnak a fogalmak az emberi agyban (Lengyel 2012: 14). Míg a szóasszociációs

vizsgálatok az egynyelvűeknél elsősorban arra a kérdésre adnak feleletet, hogy milyen módon szerveződik náluk a mentális lexikon, azaz egy bizonyos szó milyen asszociációkat ébreszt bennük, addig a kétnyelvűeknél arra is fényt deríthetünk, hogy a két lexikai rendszerük⁶ mennyire független vagy éppen függ egymástól (Navracsics 2014: 117). A vizsgálat során a kapott asszociációkat kvalitatív és kvantitatív módon egyaránt vizsgálhatjuk. Jelen tanulmányban az utóbbi módszert alkalmazzuk.

3. METODOLÓGIA

A kutatást Nagykikindán, a Fejős Klára Általános Iskolában (5–8. osztály), Újvidéken, a Petőfi Sándor Általános Iskolában (5–8. osztály), valamint a Svetozar Marković Gimnáziumban (1–3. osztály) és Szabadkán, a Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnáziumban (1–4. osztály) végeztük. A kutatásban általános iskolás és középiskolás magyar ajkú, illetve magyarul tanuló bilingvális vajdasági diákok vettek részt (1. és 2. táblázat).

1. táblázat. A kísérletben részt vevő általános iskolások száma

Iskola	5. osztály	6. osztály	7. osztály	8. osztály	összesen
Fejős Klára Általános Iskola	5 (3 lány, 2 fiú)	4 (3 lány, 1 fiú)	4 (2 lány, 2 fiú)	7 (4 lány, 3 fiú)	20 (12 lány, 8 fiú)
Petőfi Sándor Általános Iskola	21 (8 lány, 13 fiú)	14 (10 lány, 4 fiú)	10 (6 lány, 4 fiú)	16 (7 lány, 9 fiú)	61 (31 lány, 30 fiú)

2. táblázat. A kísérletben részt vevő középiskolások száma

Iskola	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	összesen
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium	12 (7 lány, 5 fiú)	17 (15 lány, 2 fiú)	13 (10 lány, 3 fiú)	7 (7 lány, 0 fiú)	49 (39 lány, 10 fiú)
Svetozar Marković Gimnázium	13 (9 lány, 4 fiú)	10 (6 lány, 2 fiú)	11 (5 lány, 6 fiú)	/	34 (20 lány, 12 fiú) ⁷

⁶ „[...] a nyelvtudás szintje meghatározza az agyi tárolás milyenségét is, tehát nagyobb a valószínűsége annak, hogy a sokszor váltó, azaz keverő kétnyelvűek mentális lexikonában a nyelvi adatok tárolása közös rendszerben képzelhető el, nem nyelvek szerint elkülönülten” (Navracsics 2014: 172).

⁷ Két adatközlő azt állította, hogy semleges nemű, annak ellenére, hogy a nemét illető kérdésnél ez nem szerepelt a válaszlehetőségek között.

Az átlagéletkoruk 14,5 év (11 és 19 év közöttiek). Az alanyok először egy kérdőívet töltöttek ki, amely a következő adataikra kérte a választ: kor, nem, iskola neve és székhelye, állandó lakhely, évfolyam, valamint saját megítélésük szerint mennyire tudnak magyarul és szerbül. Egy hét pontból álló skálán egy számot kellett bejelölniük (1 – egyáltalán nem, 7 – kitűnően)⁸. Ennek alapján soroltuk be a későbbiekben az alanyok nyelvtudását. A nyelvtudásuk átlagértéke a magyar nyelv tekintetében 6,31 (Fejős Klára Á. I., Nagykikinda: 5,85; Petőfi Sándor Á. I., Újvidék: 5,92; Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, Szabadka: 6,75; Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék: 6,65), a szerb nyelv esetében 4,74 (Fejős Klára Á. I., Nagykikinda: 4,65; Petőfi Sándor Á. I., Újvidék: 5,06; Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, Szabadka: 4,01; Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék: 5,15). A kritériumunk szerint 19 alany minősül kiegyensúlyozott kétnyelvűnek, mivel a magyar és a szerb nyelvet azonos szinten tudják (ugyanazt a számot karikázták be mindkét nyelvnél)⁹. Ezen alanyok nyelvtudásszintjének átlaga: magyar nyelv 6,31, szerb nyelv 6,31. Azon alanyok esetében, akik nem kiegyensúlyozott kétnyelvűek: magyar nyelv 6,29, szerb nyelv 4,54.

A kísérletben a kutatási alanyok felváltva magyar (anyanyelvi) és szerb (környezetnyelvi) kivetített szavakat láttak, majd az azokra felmerülő asszociációkat lejegyezték (a kivetített magyar szavakra magyarul, a szerbekre pedig szerbül jegyezték le az asszociációikat). A kísérlet első fázisában szereplő magyar és szerb szavaknak a második fázisban a szerb, illetve magyar fordításukat vetítettük ki, így ugyanazokra a fogalmakra gyűjtöttünk asszociációkat mindkét nyelven. Az adatközlőknek minden kivetített szóhoz 25 másodperc állt rendelkezésükre, hogy leírják az asszociációikat. Ezzel megakadályoztuk, hogy idejük legyen mélyebben elgondolkodni további szavakon. Így elértük, hogy valódi asszociációkat kapjunk, tehát csak azokat a szavakat jegyezték fel az alanyok, amelyek legelőször az eszükbe jutottak a kivetített fogalmak láttán. A kísérletben 12 szót használtunk: 6 magyar (*tudomány, hajó, labda, nyúl, zene, templom*) és ugyanannyi szerb szót, melyek valójában a magyar szavak szerb megfelelői (*nauka, brod, lopta, zec, muzika, crkva*). A kísérletnek emellett két fázisa volt.

A kísérlet első fázisában 3 magyar és 3 szerb szót vetítettünk ki. A második fázisban úgyszintén 3 magyar és 3 szerb szót mutattunk, azzal, hogy ezek megjelenésére azonos sorrendet határoztunk meg. Az első fázisban a következő fogalmak jelentek meg

---

⁸ Vannak kutatások, melyek alátámasztják, hogy a nyelvi készségek önértékelése viszonylag jól megegyezik a valós készségekkel (Shameem 1998; Li & Zhang 2020).

⁹ Egy adatközlő mind a két nyelvnél az egyes számot karikázta be, azonban látszólag a feladatokat megértette, asszociációkat is tudott írni. Ezek alapján úgy véljük, hogy nem tudta felmérni a nyelvi szintjét, ezért nem soroltuk a kiegyensúlyozott kétnyelvűek kategóriájába.

az itt megadott sorrendben: *tudomány, brod, labda, zec, zene, crkva*. A második fázisban pedig az első fázis szavainak szerb és magyar megfelelői szerepeltek a következő sorrendben: *hajó, nauka, nyúl, lopta, templom, muzika*. A két fázist egy, az adatközlők általi lapfordítás választotta el azzal a szándékkal, hogy valamennyire kizárjuk annak a lehetőségét, hogy az adatközlőink egyszerűen visszanézzék az előzőleg leírt asszociációkat, és azokat lefordítsák. Ezt a kísérletet két módon hajtottuk végre, két prezentációval. Bár ugyanazok a fogalmak szerepeltek mindkettőnél, a sorrend mégis különbözött. Az első prezentáció a következőket tartalmazta: *tudomány, brod, labda, zec, zene, crkva*, LAP FORDÍTÁSA, *hajó, nauka, nyúl, lopta, templom, muzika*. A második prezentáció pedig a következőket: *muzika, templom, lopta, nyúl, nauka, hajó*, LAP FORDÍTÁSA, *crkva, zene, zec, labda, brod, tudomány*. Az első prezentációval a nagyikindai Fejős Klára Á. I. 5. és 7. osztályos, az újvidéki Petőfi Sándor Á. I. 6. és 8. osztályos, a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium 1. és 3. osztályos, valamint az újvidéki Svetozar Marković Gimnázium 2. osztályos diákjaival folytattuk le a kísérletet. A második prezentációt pedig a nagyikindai Fejős Klára Á. I. 6. és 8. osztályos, az újvidéki Petőfi Sándor Á. I. 5. és 7. osztályos, a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium 2. és 4. osztályos, valamint az újvidéki Svetozar Marković Gimnázium 1. és 3. osztályos diákjainak vetítettük ki. Ezzel, hogy megfordítottuk a sorrendet, miáltal minden fogalom valakiknél az egyik nyelven fordult elő először, másoknál pedig a másikon, kizártuk annak a lehetőségét, hogy az eredményekre kihatással legyen, hogy milyen nyelven látták először az adott fogalmakat.

4. ADATOK ELEMZÉSE

Először a kérdőívben feltett kérdésekre kapott válaszok alapján végeztünk elemzést, tehát hogyan nyilatkoztak a kísérleti alanyok, szerintük mennyire tudnak magyarul és szerbül. A harmadik táblázatban az egyenlőtlen és kiegyensúlyozott kétnyelvű alanyok nyelvenkénti átlagértékei láthatók, míg a negyedik táblázatban feltüntettük, hogy melyik iskolában mennyi a kiegyensúlyozott kétnyelvű alanyok száma. A kritériumunk szerint a 163 adatközlőből 19 minősül kiegyensúlyozott kétnyelvűnek, ugyanis a magyart és a szerb nyelvet véleményük szerint azonos szinten tudják (a kérdőívben ugyanazt a számot karikázták be mindkét nyelvnél). Az eredmények azt mutatják, hogy a kiegyensúlyozott kétnyelvű adatközlők 63,16%-a az újvidéki iskolák tanulói (az újvidéki Petőfi Sándor Á. I.: 31,58%, az újvidéki Svetozar Marković Gimnázium: 31,58%). Őket követik 21,05%-kal a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, majd 15,79%-kal a nagyikindai Fejős Klára Á. I. tanulói.

3. táblázat. Egyenlőtlen és kiegyensúlyozott kétnyelvű kutatási alanyok szubjektíven értékelt nyelvtudási szintjei

Egyenlőtlen kétnyelvű alanyok	magyar	6,29
	szerb	4,54
Kiegyensúlyozott kétnyelvű alanyok	magyar	6,31
	szerb	6,31

4. táblázat. A kutatásban részt vevő iskolák azon diákjainak száma, akik szubjektív értékelésük szerint azonos szinten tudnak magyarul és szerbül

Fejős Klára Á. I., Nagyikinda	3
Petőfi Sándor Á. I., Újvidék	6
Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék	6
Kosztolányi Dezső Tehetség gondozó Gimnázium, Szabadka	4

Kutatásunkban elsősorban arra kerestük a választ, hogy van-e szignifikáns különbség aközött, hogy átlagosan hány anyanyelvű (magyar) és hány környezetnyelvű (szerb) asszociációt produkálnak az alanyok. Erre a célra páros t-próbát alkalmaztunk. Összevetettük a magyar és a szerb fogalmakra kapott asszociációk számát. A próba eredményei kimutatták, hogy van szignifikáns különbség ($p = 6,26e-35$; a hatásnagyság $\text{nagy} = 1,24$), tehát a két nyelven létrehozott asszociációk száma nem egyenlő.

Tekintettel erre az eredményre, felmerült továbbá a kérdés, hogy vajon kiegyenlítődik-e a különbség a magyar és a szerb nyelv között a kiegyensúlyozott kétnyelvű alanyoknál. Ehhez újból elvégeztük az előző statisztikai próbát, a páros t-próbát, de csak olyan alanyok adataival, akik ugyanazzal az értékkel osztályozták a magyar és a szerb tudásukat. Az eredményünk úgyszintén kimutatta, hogy még a kiegyensúlyozott kétnyelvűeknél is a magyar–szerb viszonylatban szignifikáns különbség található ($p = 1,735e-8$; a hatásnagyság $\text{nagy} = 2,2$). Ez azt jelenti, hogy a kiegyensúlyozott kétnyelvű alanyaink tulajdonképpen nem kiegyensúlyozott kétnyelvűek, még ha saját megítélésük szerint azonos szinten is sajátították el mindkét nyelvet.¹⁰

A folytatásban azt szeretnénk volna megtudni, hogy megfigyelhető-e szignifikáns nembeli különbség (lány és fiú) a generált asszociációk számát illetően.

¹⁰ Tekintettel arra, hogy magyar tagozatokról van szó, úgy tűnik, a magyar nyelv dominanciája a családi és oktatási közegben egyértelműen meghatározza, hogy melyik nyelv számít anyanyelvnek, még akkor is, ha a személy önmaga nem érez különbséget abból a szempontból, hogy melyik nyelve dominál (a különbség azonban mérhető és statisztikailag kimutatható).

Erre a célra a Welch-próbát alkalmaztuk, mivel ez a statisztikai próba alkalmas különböző méretű csoportok összevetésére is. Összevetettük minden lány és fiú adatközlőnk minden magyar és szerb lejegyzett szavának összegét. Az eredmény a statisztikai hiba határain belül található. A próba eredménye épphogy meghaladta az alfa-szintet ($p = 0,0558$; a hatásnagyság kicsi: $0,21$). Az átlagok egy kicsivel ($2,35$) nagyobbak a lányoknál, mint a fiúknál, azonban a statisztikai próba eredményével összhangban ezt véletlenszerű jelenségként kell értelmeznünk.¹¹

5. táblázat. A lány és a fiú alanyoktól kapott asszociációk összevetése

Lányok adatai	átlag ($\bar{x}$)	22,82
	standard deviáció SD	11,66
Fiúk adatai	átlag ($\bar{x}$)	20,47
	standard deviáció SD	9,94

Egy további feltett kérdésünk tanulmányunkban az, hogy megfigyelhető-e szignifikáns korbeli különbség általános iskolás és gimnazista alanyaink között a generált asszociációk számát illetően. Ugyanazt az eljárást alkalmaztuk, mint az előző kutatási kérdés esetében, azzal az eltéréssel, hogy ebben az esetben az iskolák típusa (általános vagy középiskola) játszott szerepet. A válasz megerősítő ($p = 0,004701$; a hatásnagyság kicsi = $0,31$). Az értékek azt mutatják, hogy a középiskolások jobban teljesítettek ezen a téren, habár nem sokkal jobban, mint az általános iskolások. A kis hatásnagyságot az évek folyamán szerzett tapasztalatok és az azzal járó szókincsbővülés magyarázza.

6. táblázat. Általános és középiskolás tanulók asszociációinak összevetése

Általános iskolások adatai	átlag ($\bar{x}$)	20,15
	standard deviáció SD	9,82
Középiskolások adatai	átlag ($\bar{x}$)	23,56
	standard deviáció SD	11,86

Ezen eredmény után arra is kíváncsiak lettünk, hogy akad-e szignifikáns különbség az asszociációk számát illetően abban az esetben, ha az iskolák székhelyeit vesszük figyelembe (Újvidék és Nagyikinda – általános iskolák; Újvidék és Szabadka – gimnáziumok). Itt kétszer végeztük el a Welch-próbát: külön az általános iskolákkal és külön a középiskolákkal.

¹¹ Juszkán (2023) a *Nyelvek megszgyén* című munkájában leírja, hogy a lányok (közepes hatásnagysággal = $0,45$) jobban teljesítettek a fiúknál a rövidtávumemória-teszten. Annak ellenére, hogy a jelen tanulmányban nem lett szignifikáns a különbség, mégis egy irányba mutatnak a számok az előző kutatás eredményével.

Először összevetettük a nagyikindai általános iskolások összes magyar nyelvű asszociációját az újvidéki általános iskolásokéval. Az eredmény kimutatta, hogy nincs szignifikáns különbség ($p = 0,12$; a hatásnagyság közepes = $0,4$). Az átlagokon az figyelhető meg, hogy az újvidéki általános iskolások jobban teljesítettek ezen a téren, több magyar asszociációt jegyeztek fel a nagyikindai diákoknál, azonban a statisztikai számítás fényében ezt a véletlen eredményének kell tekintenünk.

7. táblázat. Az általános iskolások magyarul generált asszociációinak összevetése

Fejős Klára Á. I., Nagyikikinda	átlag ($\bar{x}$)	21,1
	standard deviáció SD	9,25
Petőfi Sándor Á. I., Újvidék	átlag ($\bar{x}$)	25,05
	standard deviáció SD	9,94

A második lépésben ismét a két általános iskola tanulóinak az asszociációit vetettük össze, viszont ebben az esetben a szerb nyelvűeket. A statisztika azt mutatta, hogy itt sincs szignifikáns különbség ($p = 0,37$; a hatásnagyság kicsi: $0,23$). Az átlag ebben az esetben is az újvidéki általános iskolásoknál a nagyobb, bár ez ismét a véletlennek tulajdonítható.

8. táblázat. Az általános iskolások szerbül generált asszociációinak összevetése

Fejős Klára Á. I., Nagyikikinda	átlag ($\bar{x}$)	14,6
	standard deviáció SD	7,85
Petőfi Sándor Á. I., Újvidék	átlag ($\bar{x}$)	16,45
	standard deviáció SD	7,95

Ezek után összevetettük az összes – mind a magyar, mind a szerb – generált asszociáció számát, amelyeket az említett két általános iskola tanulóitól gyűjtöttünk. Ismét nincs szignifikáns különbség ($p = 0,09$; a hatásnagyság kicsi: $0,3$).

9. táblázat. Az általános iskolások magyarul és szerbül generált asszociációinak összevetése

Fejős Klára Á. I., Nagyikikinda	átlag ($\bar{x}$)	17,85
	standard deviáció SD	9,09
Petőfi Sándor Á. I., Újvidék	átlag ($\bar{x}$)	20,75
	standard deviáció SD	9,95

Ugyanilyen módon vetettük össze a középiskolások adatait is. Először összevetettük a szabadkai középiskolások összes magyar nyelven generált asszociációját az újvidéki középiskolásokéval. Az eredmény kimutatta, hogy van szignifikáns különbség, bár a p-érték nagyon közel van az alfa-szinthez ($p = 0,04$; a hatásnagyság közepes = $0,49$). Az átlagokat illetően az figyelhető meg, hogy az újvidéki

középiskolások jobban teljesítettek ezen a téren, több magyar asszociációt aktiváltak a szabadkai diákokkal szemben.

10. táblázat. A középiskolások magyarul generált asszociációinak összevetése

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, Szabadka	átlag ($\bar{x}$)	27,80
	standard deviáció SD	8,61
Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék	átlag ($\bar{x}$)	32,53
	standard deviáció SD	11,04

A második lépésben ismét a két középiskola tanulóinak asszociációit vetettük össze, viszont ebben az esetben a szerb nyelvűeket. A statisztika azt mutatta, hogy itt is szignifikáns különbség van, azonban itt jelentősen kisebb a p-érték az alfa-szintnél ($p = 0,00009558$; a hatásnagyság nagy: 1,2). Az átlag ebben az esetben is az újvidéki középiskolásoknál a nagyobb, méghozzá igen nagy mértékben (9,42).

11. táblázat. A középiskolások szerbül generált asszociációinak összevetése

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, Szabadka	átlag ($\bar{x}$)	13,06
	standard deviáció SD	7,73
Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék	átlag ($\bar{x}$)	22,48
	standard deviáció SD	11,13

Végül összevetettük az összes – mind a magyar, mind a szerb – asszociáció számát, amelyeket az említett két középiskola tanulóitól gyűjtöttünk. Ismét van szignifikáns különbség ($p = 0,0001728$; a hatásnagyság közepes: 0,62). Emellett, amit az átlageredményről ismét megtudunk, az az, hogy az újvidéki középiskolások több asszociációt jegyeztek le mindkét nyelven, mint a szabadkai középiskolások.

12. táblázat. A középiskolások magyarul és szerbül generált asszociációinak összevetése

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium, Szabadka	átlag ($\bar{x}$)	20,43
	standard deviáció SD	11
Svetozar Marković Gimnázium, Újvidék	átlag ($\bar{x}$)	27,58
	standard deviáció SD	12,1

A kérdőív harmadik pontja alatt az adatközlők állandó lakhelyére voltunk kíváncsiak. A kapott válaszok alapján azt szeretnénk volna megtudni, hogy az iskolák székhelyein kívül élők környezete – hiszen a kísérletben részt vevő diákok nem feltétlenül nagyikindaiak, újvidékiek, illetve szabadkaiak – milyen mértékben van

kihatással a magyar, illetve a szerb nyelven való asszociációk generálására. Arra szerettünk volna mindenekelőtt választ kapni, hogy a szórványban élő magyar diákok több szerb asszociációt produkálnak-e, mint a homogénebb magyarlakta területeken élő diákok. Ezekhez a számításokhoz felhasználtuk a Szerb Köztársaság Statisztikai Intézete által megjelentetett, 2022-ben végzett népszámlálás eredményeit.¹² Továbbá a szórvány fogalmát illetően Gábrity Molnár meghatározását vettük alapul:

A szórványmagyarság fogalmán általában a határon túli magyarságnak azt a rétegét értjük, amely a többségi nemzetekhez képest *településén, mikro-régiójában 30%-nál kisebb arányban él*, hátrányos nyelvi-etnikai, vallási helyzetben, és a nemzettesttől elszigetelődve, leépült intézményrendszerrel, folyamatos veszélynek, felszámolódásnak van kitéve (Gábrity Molnár 2005: 24–25, a szerző kiemelése).

Az adatközlőinktől az állandó lakhelyre vonatkozó kérdésre kapott válaszokkal, mely települések az említett statisztikában is szerepelnek, valamint az ott élő magyar lakosok számával százalékszámítást végeztünk, amellyel össze tudtuk vetni Gábrity Molnár definícióját. Mivel a hivatalos statisztika (etnikai hovatartozás, települések és városok adatai) csak a nagyobb településeket sorolja fel, a kérdőívünkben szereplő kisebb településeket a hozzájuk közel álló városhoz csatoltuk. Ebben az esetben, amennyiben egy nagyobb település lakosságának kevesebb mint 30%-a magyar (szórvány), a közelben lévő kisebb településeket is ebbe a csoportba soroltuk be. A következő táblázatokban a Vajdaság négy körzetének nagyobb települései láthatók, bemutatva azok összlakosságának, valamint a magyar lakosságának a számát, majd az ott élő magyar lakosok százalékban kifejezett értékét.

13. táblázat. Dél-bácskai körzet

Város	Összlakosság	Magyarok	%
Újvidék	368 967	9 792	2,65
Temerin	25 780	5 607	21,75
Óbecse	30 681	12 482	40,68
Szenttamás	14 357	2 609	18,17

14. táblázat. Észak-bánáti körzet

Város	Összlakosság	Magyarok	%
Nagykikinda	49 326	4 856	9,84
Ada	13 293	9 666	72,71
Magyarkanizsa	20 141	16 740	83,11
Zenta	17 953	13 590	57,70

¹² <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234001.pdf>

15. táblázat. Észak-bácskai körzet

Város	Összlakosság	Magyarok	%
Szabadka	123 952	37 200	30,01
Topolya	26 228	14 599	55,66
Kishegyes	9 983	5 174	51,83

16. táblázat. Közép-bánsági körzet

Város	Összlakosság	Magyarok	%
Nagybecskerek	105 722	8 174	7,73
Törökbecse	19 886	2 915	14,66

A számításokat a következő módon végeztük el. A lakóhelyeket két csoportba osztottuk: tömbbe (T = a település lakosságának magyarsága legalább 30%-ot tesz ki) és szórványba (SZ = a település lakosságának magyarsága kevesebb mint 30%), mely szerint 118 adatközlőnk él szórványban, míg 46 tömbben.¹³

Erre a számításra a Welch-próbát használtuk. Először külön összevetettük a magyar nyelven feljegyzett szavakat. Az eredmény nem mutatott szignifikáns különbséget ($p = 0,8669$; a hatásnagyság kicsi: 0,026) a tömbben és a szórványban élő adatközlők magyar nyelven való szóasszociációjának generálásánál.

17. táblázat. A tömbben és szórványban élő adatközlők magyarul generált asszociációinak összevetése

T (tömb)	átlag ($\bar{x}$)	27,39
	standard deviáció SD	8,059
SZ (szórvány)	átlag ($\bar{x}$)	27,12
	standard deviáció SD	11,03

Ezzel szemben a szerb szavak összevetésénél szignifikáns különbséget kaptunk ($p = 0,0007459$) közepes hatásnagysággal (0,57). A szórványban élő magyar diákok tehát több szerb asszociációt írtak le, mint a tömbben élők.

Feltételezhető, hogy a tömbben élő magyar ajkú diákok azért jegyezték le kevesebb szerb asszociációt, mert ezek az asszociációk késlekedtek. Navracscics (2018: 21–24) EEG-vel végzett kísérletei bebizonyították, hogy két nyelv aktiválásakor akadnak különbségek, amennyiben a második nyelvet később (például az iskolában) sajátítjuk el (esetünkben gondolhatunk a javarészt magyarul lakta területeken élő diákokra, akiknek a szerb nyelv használata csak a környező nagyobb

¹³ Az alanyok közül egyet nem vettünk figyelembe a számításakor, mert az állandó lakhelyre csupán azt írta, hogy Falu.

településeken válik szükségessé és elvárttá). Így a korai kétnyelvűeknél (a szórványban élő magyar ajkú diákok) „300 milliszekundum körül, a későinél viszont 500 milliszekundumnál történik a kognitív feldolgozás” (Navracsics 2018: 13).

18. táblázat. A tömbben és szórványban élő adatközlők szerbül generált asszociációinak összevetése

T (tömb)	átlag ($\bar{x}$)	13,043
	standard deviáció SD	7,969
SZ (szórvány)	átlag ($\bar{x}$)	18,128
	standard deviáció SD	9,364

Végül összevetettük mind a magyar, mind a szerb asszociációk számát, amelyeket az említett két csoporttól kaptunk. Az eredmény kimutatta, hogy nincs szignifikáns különbség ($p = 0,073$; a hatásmagyság kicsi: 0,22).

19. táblázat. A tömbben és szórványban élő adatközlők magyarul és szerbül generált asszociációinak összevetése

T (tömb)	átlag ($\bar{x}$)	20,21
	standard deviáció SD	10,74
SZ (szórvány)	átlag ($\bar{x}$)	22,62
	standard deviáció SD	11,16

5. ÖSSZEGZÉS

A bemutatott kutatás eredményeiről összegezve elmondható, hogy van szignifikáns különbség aközött, hogy átlagosan hány anyanyelvi (magyar) és hány környezetnyelvi (szerb) asszociációt hoznak létre az alanyok. Ez a különbség a kiegyensúlyozott kétnyelvűnek tekintett alanyainknál is jelen van. Szignifikáns különbség figyelhető meg, bár kis hatásmagysággal, nembeli szempontból is, ahol a lányok több szóasszociációt írtak fel. Az életkori különbségek (általános iskolások szemben a középiskolásokkal) is szignifikánsak, ugyanis a középiskolások jobban teljesítettek. Abban az esetben, ha az iskolák székhelyeit vesszük figyelembe, míg az eredmények az általános iskolások teljesítményeinek összehasonlításakor nem mutatnak szignifikáns különbséget (habár az újvidéki általános iskola tanulói valamennyivel jobban teljesítettek), addig a középiskolai szinten van szignifikáns különbség, ebben az esetben is az újvidéki alanyok jegyeztek fel több asszociációt. Azonban hozzá kell tenni, hogy a magyarul generált asszociációk eredményénél a p -érték megközelíti az alfa-szintet. Ami pedig az alanyok lakóhelyét illeti, hogy azok földrajzi elhelyezkedése nyelvi szempontból (egy adott környezetben mely nyelv használata dominál: a magyar mint anyanyelv vagy az államnyelv, a szerb

nyelv) kihatással van-e a teljesítményre, kiderült, hogy a szórványban élő magyar diákok több szerb asszociációt produkáltak a homogénebb magyarlakta területeken élőkkal szemben.

IRODALOMJEGYZÉK

- Andrić, E. (2009). Dvojezičnost mađarskih đaka u Vojvodini. In Vlahović, P., Bugarski, R., & Vasić, V. (Eds.), *Višejezični svet Melanije Mikeš* (pp. 38–39.). Novi Sad, Budisava: KriMel.
- Andrić, E. (2012). Az újvidéki középiskolások magyar nyelvi tudatáról. *Hungarológiai Közlemények*, 43(1), 69–84.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Gábrity Molnár, I. (2005). Mit értünk szórványmagyarság alatt Vajdaságban? *Létünk*, 35(3), 19–31.
- Göncz, L. (2004): *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége: Nyelvpszichológiai vonatkozások*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Grosjean, F. (1989). Neurolinguists, Beware! The Bilingual is Not Two Monolinguals in One Person. *Brain and Language*, 36(1), 3–15.
- Grosjean, F. (2008). *Studying Bilinguals*. Oxford: Oxford University Press.
- Halupka Rešetar, Sz. (2016). Magyar igevonatok szerb közegben. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 41(1), 133–151.
- Heredia, R. R. (1996). Bilingual Memory: A Re-Revised Version of the Hierarchical Model of Bilingual Memory. *CRL Newsletter* 10(3). Retrieved May 5, 2025, from <https://crl.ucsd.edu/newsletter/10-3/10-3.pdf>.
- Hoffmann, Ch. (1991). *An Introduction to Bilingualism*. New York: Longman.
- Juszkán, P. (2023). Nyelvek mezsgyéjén: Az anyanyelv, az idegen nyelv és a környezetnyelv státusza a munkamemóriában. *Philos*, 8(1–2), 35–49.
- Kontra, M. (2021). Megjegyzések az anyanyelv fogalmáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 23(1), 23–30.
- Kovács, L. (2013). *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kroll, J., & Stewart, E. (1994). Category Interference in Translation and Picture Naming: Evidence from Asymmetric Connections between Bilingual Memory Representations. *Journal of Memory and Language*, 33, 149–174.
- Lengyel, Zs. (2012). *Szóról szóra. Szóasszociációs vizsgálatok*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Li, M., & Zhang, X. (2020). A Meta-Analysis of Self-Assessment and Language Performance in Language Testing and Assessment. *Language Testing*, 38(2), 189–218.
- Mackey, W. F. (1970). A Typology of Bilingual Education. *Foreign Language Annals*, 3(4), 596–606.
- Macnamara, J. (1967). The Bilingual's Linguistic Performance – A Psychological Overview. *Journal of Social Issues*, 23(2), 59–60.
- Navracsics, J. (2007). *A kétnyelvű mentális lexikon*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Navracsics, J. (2010). *Egyéni kétnyelvűség*. Alkalmazott Nyelvészeti Mesterfüzetek 03. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Navracsics, J. (2014). *A kétnyelvű mentális lexikon és működése: Kísérletes nyelvészeti megközelítés*. Doctoral diss., Hungarian Academy of Sciences, Pannon Egyetem.
- Navracsics, J. (2018). A kétnyelvű mentális lexikon – létezik egyáltalán? In Pásztor Kicsi, M. (Ed.), *Kétnyelvűség – hátrány vagy esély?* (pp. 9–26). Újvidék: Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Shameem, N. (1998). Validating Self-Reported Language Proficiency by Testing Performance in an Immigrant Community: The Wellington Indo-Fijians. *Language Testing*, 15(1), 86–108.
- Skutnabb-Kangas, T. (1984). *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Volterra, V., & Taeschner, T. (1978). The Acquisition and Development of Language by Bilingual Children. *Journal of Child Language*, 5, 311–326.
- Weinreich, U. (1968). *Languages in Contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton.

Petra P. Juszkán

WORD ASSOCIATION:
THE STATUS OF THE NATIVE LANGUAGE AND THE LANGUAGE OF THE
ENVIRONMENT IN THE MENTAL LEXICON

Summary

The assessment of vocabulary size has been a longstanding subject of inquiry, particularly within the realm of psycholinguistics. Previous research has predominantly focused on the process of acquiring one's native language and the accompanying developmental changes. In order to investigate this, the word association test method has been employed. The objective of this study is to determine the status of the language of the environment in the mental lexicon and to

elucidate any similarities or differences that arise between bilingual and monolingual individuals within the scope of this research. The study is rooted in an experiment involving research participants who belong to the Hungarian minority in the Republic of Serbia. They were presented with words in both Hungarian (their native language) and Serbian (the language of their environment), and subsequently recorded their associations. In the second phase of the experiment, the same words were presented again, but translated into the other language, thus associations were collected for the same concepts in both languages. Our initial assumption was that individuals residing in the northern and southeastern regions of Vojvodina would exhibit a higher number of Serbian associations compared to Hungarian-speaking students living in the northern and southwestern areas.

Keywords: native language, language of the environment, mental lexicon, bilingualism, word association

Petra P. Juskan

ASOCIJACIJE REČI:
STATUS MATERNJEG JEZIKA I JEZIKA SREDINE U MENTALNOM LEKSIKONU

Rezime

Procena veličine leksičkog fonda predstavlja relevantnu istraživačku temu već više vekova, posebno unutar oblasti psiholingvistike. Dosadašnja istraživanja fokusirala su se prvenstveno na proces usvajanja maternjeg jezika i na promene koje nastupaju tokom njegovog razvoja, pri čemu je metoda asocijacija reči često korišćena kao osnovno istraživačko sredstvo. Cilj ovog istraživanja jeste određivanje statusa jezika sredine u mentalnom leksikonu u odnosu na maternji jezik, kao i identifikacija potencijalnih sličnosti i razlika koje se javljaju između potpuno bilingvalnih ispitanika (koji podjednako govore mađarski i srpski) i ispitanika kod kojih dominira mađarski jezik. Studija se zasniva na eksperimentu tokom kog su ispitanici naizmenično gledali projektovane reči na mađarskom (maternjem) i srpskom (jeziku okoline), te su beležili asocijacije koje su se u njima javile. U prvoj fazi eksperimenta prikazivane su reči na mađarskom i srpskom jeziku, dok su u drugoj fazi prikazivani njihovi prevodi – srpski, odnosno mađarski – kako bismo za iste pojmove prikupili asocijacije na oba jezika. Polazna hipoteza istraživanja pretpostavlja da će broj asocijacija zabeleženih na srpskom jeziku biti veći kod ispitanika iz severnih i jugoistočnih delova Vojvodine (banatski region, karakterističan po slabijoj zastupljenosti mađarske zajednice i većoj dominaciji srpskog jezika), u poređenju sa ispitanicima iz severnih i jugozapadnih područja (bačka oblast, gde su mađarske zajednice brojnije i jezički dominantnije).

Ključne reči: maternji jezik, jezik okoline, mentalni leksikon, dvojezičnost, rečničke asocijacije